

Література

1. Вісник Національного банку України. — 2000. — № 3; — 2002. — № 3; — 2004. — № 3; — 2008. — № 3; — 2009. — № 1, № 3, № 6, № 9.
2. Бюлетень Національного банку України. — 2008. — № 12; — 2009. — № 11.

Стаття надійшла до редакції 4.01.2010 р.

УДК 336.226.11

А. А. Славкова

старший викладач кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

НЕОПОДАТКОВУВАНИЙ МІНІМУМ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В ОСОБИСТОМУ ПРИБУТКОВОМУ ОПОДАТКУВАННІ

В статті розкриваються призначення, необхідність і проблеми впровадження необлагаемого мінімуму. Обґрунтовується його важливість і суспільно адекватна величина. Аналізуються динаміка рівня необлагаемого мінімуму в Україні за період 1995—2003 гг. і вплив квазі-необлагаемого мінімуму на платіжеспособність доходів населення в період 2004—2009 гг. По результатам дослідження зроблені відповідні висновки та пропозиції.

The significance, necessity and problems for inculcation of the non-taxable minimum in Ukraine in the article are considered. Its importance and public adequate quantity are substantiated. The dynamics of the non-taxable minimum level in Ukraine during 1995—2003 years and the influence for the population revenue solvency of the quasi-non-taxable minimum during 2004—2009 years are analyzed. Appropriate inferences and suggestions by the results of the investigation are made.

У статті розглянуто значення, необхідність та проблеми запровадження неоподаткованого мінімуму. Обґрунтовано його важливість та суспільно адекватна величина. Проаналізовано динаміку рівня неоподаткованого мінімуму в Україні за період 1995—2003 рр. та вплив квазі-неоподаткованого мінімуму на платіжеспособність доходів населення за період 2004—2009 рр. За результатами дослідження зроблено відповідні висновки та пропозиції.

Ключевые слова: *личный подоходный налог, необлагаемый минимум, жилищный минимум, доходы граждан, минимальный уровень дохода, дополнительный уровень дохода, минимальная заработная плата, налоговая социальная льгота.*

Keywords: *personal income tax, non-taxable minimum, living minimum, citizens' revenues, minimum level of revenue, additional level of revenue, minimum wage, tax social privilege.*

Ключові слова: *особистий прибутковий податок, неоподатковуваний мінімум, прожитковий мінімум, доходи громадян, мінімальний рівень доходу, додатковий рівень доходу, мінімальна заробітна плата, податкова соціальна пільга.*

Оподаткування доходів фізичних осіб — одна з найважливіших та найскладніших проблем у податковій практиці. Політика оподаткування індивідуальних доходів громадян у найбільшій мірі включає комплекс соціальних, економічних і фінансових питань, що мають суспільне та державне призначення, охоплює макроекономічний і мікроекономічний рівні господарювання, зачіпає суб'єктивні фіскальні інтереси держави і об'єктивні соціальні потреби громадян. Урівноваженість вказаних позицій відіграє основну роль у гармонізації суспільних відносин. Отже, впровадження механізму фіскального адміністрування доходів громадян, цілком адекватного індивідуальним та державним запитам в умовах ринкових відносин, набуває важливого значення. Насамперед, це стосується запровадження неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який відповідає принципу соціальної справедливості та теорії «чистого доходу».

Неоподатковуваний мінімум доходів громадян (*existens minimum*) — встановлений державою мінімальний дохід особи, з якого не сплачується податок; в економічно розвинутих соціально-ринкових країнах він є обов'язковим елементом у механізмі особистого прибуткового оподаткування. Історично, ідея запровадження неоподаткованого мінімуму почала розвиватися з переходом від реального до особистого оподаткування. Необхідність його введення обґрунтував Ж. Сімонді: «Податок... ніколи не повинен припадати на ту частину доходів, яка необхідна для існування платника» [1, с. 153]. Більшість учених дотримувались думки, що величина неоподаткованого мінімуму повинна бути рівною доходу, необхідному для існування людини. Але впровадження такого елемента у податкову практику порушувало принцип загальності обкладання, внаслідок чого зустріло доволі багато заперечень. Негативне відношення до звільнення від оподаткування малих доходів формувалося на основі різних теорій та принципів, але в цілому було зведене до наступного: якщо всі отримують послуги держави, тоді всі повинні їй сплачувати податки; сплата особистого прибуткового податку — обов'язок кожно-

го громадянина і, відтак, небезпечно звільняти майже від всякої участі в несенні державного тягаря численний клас низькооплачуваних робітників, що мають можливість впливати на політику; держава забезпечує громадянам умови їх існування, тому й настільки ж важлива і безумовна потреба для нього, як потреба в їжі та одязі. Фінансова наука визнавала невиправданими такі заперечення, вважаючи, що невеликі доходи дуже важко піддаються обрахуванню, а обкладання їх обійшлося б державі дуже дорого. Крім того, застосування неоподаткованого мінімуму є доцільним тільки за умови введення прогресивної моделі особистого прибуткового оподаткування. Також, було визначено межі такого мінімуму із врахуванням фіскальних потреб держави та рівня соціально-економічного розвитку країни. Якщо країна бідна — такий мінімум не може бути високий, тому що тоді нечисленні велике майно і доходи піддалися б надмірному обкладанню, наслідком чого було б уповільнення нагромадження капіталів. Аргумент цей, висунутий ще класиками, актуальний і сьогодні та цілком можливий для реального впровадження. Світовий досвід і практика показують, що неоподаткований мінімум доходів громадян віддзеркалює еволюційний рівень сучасного цивілізованого демократичного суспільства та справедливої держави у контексті організації системи розподільних відносин та управління нею.

В даний час у наукових і професійних колах висловлюється думка про необхідність введення мінімуму, звільненого від оподаткування, величина якого повинна відповідати розміру прожиткового мінімуму робітника (його родини). Відповідно, стягнення податку повинно відбуватися із тієї частини доходів, які залишаються після забезпечення основних життєвих потреб платника податку (його сім'ї) [2—6]. Це дасть змогу забезпечити просте відтворення робочої сили та збільшить обсяги споживання [7, с. 32]. У зарубіжних країнах неоподаткований мінімум — постійно діюча, чітко визначена фіксована величина грошового доходу, яка підлягає процедурі фіскального адміністрування [2, с. 166—168]. У сучасних вітчизняних умовах впровадження неоподаткованого мінімуму, за розміром адекватного реальним суспільним запитам, є надзвичайно складним завданням. З одного боку, потрібно закласти в механізм оподаткування особистих доходів справедливий неоподаткований мінімум, що б відповідав прожитковому мінімуму або мінімальній заробітній платі, як це існує у розвинених країнах. А з іншого, — необхідно змінити

систему оплати праці, оскільки більшість працівників отримує заробітну плату, яка наближається до прожиткового мінімуму. Відтак, якщо неоподатковуваний мінімум підвищити до рівня прожиткового, тоді значна частина працюючих (за офіційними даними біля 20 % громадян одержують заробітну плату, яка є нижчою за прожитковий мінімум, за неофіційними — понад 50 %) буде звільнена від особистого прибуткового оподаткування, що неодмінно призведе до значних податкових втрат бюджету.

При формуванні податкової системи, відповідно до принципу соціальної справедливості, вважається за потрібне «запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи» [8]. Така система особистого прибуткового податку існувала в Україні до 2004 р. після чого Законом «Про податок з доходів фізичних осіб» [9] була впроваджена пропорційна система оподаткування та замість неоподаткованого мінімуму введена податкова соціальна пільга — квазі-неоподатковуваний мінімум. Ототожнення такої пільги з неоподатковуваним мінімумом доходів громадян є неможливим, тому що соціальна пільга застосовується до обмеженого кола платників, що суперечить економічній сутності і призначенню неоподаткованого мінімуму. Теоретично обґрунтувати рівень неоподаткованого мінімуму доходів громадян, проаналізувати його динаміку за період 1995—2003 рр. та вплив податкової соціальної пільги на платоспроможність громадян за період 2004—2009 рр., аргументувати передумови необхідності введення такого важливого державного соціального стандарту, як неоподатковуваний мінімум, у систему особистого прибуткового оподаткування — і є метою даної роботи.

У механізмі особистого прибуткового оподаткування, незалежно від різних обставин, індивідуум займає привілейований статус. Приватні потреби індивідуума і їх повноцінне задоволення, хоч би на мінімально допустимому рівні, є, в даному випадку, ключовими параметрами. Особисті доходи громадян — основне джерело матеріального забезпечення індивідуальних потреб. Таким чином, рівень особистих доходів громадян повинен враховувати, виходячи з приведених передумов та аргументацій, наступні складові параметри:

— мінімальний рівень доходу, необхідний для достатнього забезпечення адекватно мінімального фінансування комплексу су-

спільних благ з метою особистого споживання (фактично, це критичний, але суспільно прийнятний обсяг благ і послуг, пов'язаних із задоволенням життєво важливих потреб індивідуума і, прямо або побічно, й ряду інших потреб, що співвідносяться до них);

— додатковий рівень доходу, який своєю дійсною величиною виходить за рамки мінімального рівня доходу, що, з одного боку, може бути використаний індивідуумом в цілях особистого інтересу, який перевищує елементарний набір життєво важливих потреб, а з іншого боку — саме ця частина особистого доходу індивідуума є основою в цілях оподаткування та об'єктом фіскального адміністрування держави.

Рівень доходу індивідуума, що відноситься до першої його складової, є неоподатковуваним мінімумом та виводиться з оподаткування. Традиційно і логічно правильно, коли неоподатковуваний мінімум за своїм розміром є рівнозначним величині реального прожиткового мінімуму. В сукупності різних видів особистих доходів громадян прожитковий мінімум є базою їх формування — без врахування категорії населення та різновиду доходу. При цьому, слід уточнити і зазначити, що особистий прибутковий податок стягується з доходів економічно активного зайнятого населення; отже, критерій неоподаткованого мінімуму відноситься тільки до вказаної частини громадян. Таким чином, рівень неоподаткованого мінімуму в механізмі особистого прибуткового оподаткування має бути не меншим, ніж величина прожиткового мінімуму. Зважаючи на ту очевидну обставину, що неоподатковуваний мінімум відноситься до доходів саме продуктивного характеру походження, цей показник має бути обов'язковою компонентою трудового доходу економічно активної зайнятої частини населення — заробітної плати, а точніше — мінімальної заробітної плати. Можливим, унаслідок цього, вдається побудова такого логічного, об'єктивно відповідного, ланцюжка: (1) неоподатковуваний мінімум — це частина та обов'язкова складова продуктивного доходу індивідуума у вигляді мінімальної заробітної плати; (2) величина неоподаткованого мінімуму не може бути більшою за розмір мінімальної заробітної плати на об'єктивних підставах, але, в той же час, вона не має бути меншою за прожитковий мінімум у реальному, а не формальному, вимірі. Необхідно акцентувати також увагу й на тому, що платниками прибуткового податку є не всі громадяни, а лише ті індивідууми, що відносяться до категорії економічно активного за-

йнятого населення та одержують трудові доходи від продуктивної діяльності. Вказане свідчить про те, що для підвищення рівня ефективності фіскального адміністрування особистих доходів громадян потрібні досить високі показники трьох параметрів: прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та неоподаткованого мінімуму.

Отже, необхідно, з достатнім ступенем обґрунтованості, констатувати, що неоподатковуваний мінімум — це: (1) один з найважливіших у системі державних соціальних стандартів населенню, який застосовується виключно в цілях особистого прибуткового оподаткування (разом з прожитковим мінімумом і мінімальною заробітною платою); (2) фіксована величина, твердий розмір грошового доходу індивідуума (аналогічно прожитковому мінімуму та мінімальній заробітній платі) й також адекватно мобільний відповідно до змін у соціально-економічній сфері; (3) критерій ідентифікації рівня особистого доходу індивідуума, що дозволяє визначити можливість фіскальної та економічної ефективності особистого прибуткового податку, а також, водночас, і міру соціальної справедливості механізму особистого прибуткового оподаткування в цілому.

У системі податкових відносин між державою та фізичними особами як платниками особистого прибуткового податку неоподатковуваний мінімум сприяє утвердженню фіскальної справедливості оподаткування — на підставі фіскальної ефективності і соціальної справедливості, що, у свою чергу, є і базисом зміцнення його соціальної ефективності в суспільстві. Слугувати цьому покликані водночас суспільно прийнятний рівень доходів населення (мінімальна заробітна плата) та неоподатковуваний мінімум для встановлення урівноваженості в системі вказаних відносин розподілу в суспільстві.

До 2004 р. процедури розроблення, впровадження, перегляду та зміни розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та неоподаткованого мінімуму проводились фактично безсистемно — хаотично у безконтрольному режимі на підставі законів України, постанов Верховної Ради, декретів Кабінету Міністрів України або низки указів Президента України. За період з жовтня 1995 р. по грудень 2003 р. розмір неоподаткованого мінімуму не переглядався й складав 17 грн (табл. 1). При цьому, з січня 1998 р. його величина стала меншою за величину мінімальної заробітної плати на той час у 2,6 разу, у 2003 р. — у 10,9 разу.

За той же період індекс інфляції споживчих цін зріс більше, ніж у 2 рази. До того ж, до 1998 р. співвідношення неоподаткованого мінімуму та мінімальної заробітної плати логічно правильно було на користь першого, а з 1998 р. мінімальна заробітна плата перевищила неоподаткований мінімум, позбавивши тим самим будь-якого сенсу це співвідношення та зміст самих державних параметрів (стандартів) суспільству, яким властивий соціальний, економічний та фінансовий характер свого прояву.

Таблиця 1

ДИНАМІКА РІВНЯ НЕОПОДАТКОВУВАНОГО МІНІМУМУ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН (НМДГ) В УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД 1995—2003 рр.

Термін введення	Прожитковий мінімум (крб, грн)**	Мінімальна заробітна плата (крб, грн)	НМДГ (крб, грн)	Реальний НМДГ у порівнянних цінах 1990 р. (крб, грн)	Офіційний обмінний курс НБУ (крб, грн/USD)	НМДГ у доларовому еквіваленті (USD)
Січень 1995	2100000	60000	780000	10,1	108155	7,2
лютий 1995	2100000	60000	1400000	15,4	121157	11,6
жовтень 1995	2100000	60000	1700000	10,5	174403	9,7
Січень 1996	6810000	1500000	1700000	8,7	182800	9,3
Вересень 1996	68,10	15	17	7,0	1,79	9,5
Січень 1997	70,90	15	17	6,6	1,87	9,0
Січень 1998	73,70	45	17	6,0	1,91	8,9
Січень 1999	90,70	74	17	5,9	3,43	4,9
Січень 2000	270,10	90	17	5,7	5,3	3,2
Січень 2001	311,30	118	17	5,6	5,37	3,2
Січень 2002	342,00	140	17	5,4	5,32	3,2
Січень 2003	342,00	185	17	5,3	5,20	3,3

Джерело: за даними законодавчої бази ВРУ, НБУ

* У 1995—1999 рр. — величина вартості межі малозабезпеченості; після 2000 р. — прожитковий мінімум у розрахунку на одну особу на місяць.

** крб, з вересня 1996 р. — грн.

Унаслідок цього виникла ситуація, в умовах якої особистий прибутковий податок стягувався з суми доходу, що була значно нижчою не лише від мінімальної заробітної плати, але й за прожитковий мінімум. У такій ситуації можна говорити про соціально-економічну аномалію, «коли прибутковий податок починає сплачуватися з доходів, які перевищують 10 центів на день або близько 40 доларів США на рік» [10, с. 38]. Тим самим громадяни позбавлені можливості задовольняти свої найперші життєві потреби, а їх матеріальний стан у міру зростання інфляції істотно погіршується, що проявляється у скороченні споживання, професійній, фізичній та моральній деградації, поширенні злочинності тощо. Таким чином, унеможлиблюється навіть просте відтворення робочої сили, не кажучи вже про розширене відтворення й розвиток індивідуальності.

У розвинутих країнах неоподатковуваний мінімум у механізмі особистого прибуткового оподаткування — максимально наближений до прожиткового мінімуму індивідуума. Для оцінки величини прожиткового мінімуму використовується поняття мінімального споживчого бюджету, при обчисленні якого враховується широкий спектр життєво важливих і соціально значимих витрат, включаючи затрати на утримання сім'ї та дітей, освіту, лікування тощо [11, с. 33]. Наприклад, у Німеччині річний розмір мінімального споживчого бюджету складає € 7,6 тис., у США — \$ 5 тис., що відповідає € 600 та \$ 420 на місяць відповідно. У Великобританії платник податку забезпечується неоподатковуваним мінімумом доходу, який становить J 4 045 на рік (тобто, J 337 на місяць) [12, с. 182]. Окрім цього, практично в усіх економічно розвинених соціально-ринкових країнах враховується сімейний стан платника податку. Орієнтиром для встановлення рівня неоподаткованого доходу в даному випадку є мінімальний споживчий бюджет відповідної сім'ї або «мінімальний стандарт доходу» — «*Minimum Income Standard*», запроваджений вперше, наприклад, у Великобританії у 2008 р. [13, с. 174].

Неоподатковуваний мінімум застосовується у тих країнах, де діє прогресивна система оподаткування доходів громадян. Обґрунтуванням його встановлення є необхідність згладжування переходу від меншої до вищої ставки податку. За пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб таке звільнення, як неоподатковуваний мінімум, не обов'язково надавати усім платникам. Тому з переходом на пропорційну систему оподаткування

в Україні з 2004 р. була введена податкова соціальна пільга, що встановлена для окремих категорій осіб, які отримують за місяць дохід (заробітну плату) не більше суми прожиткового мінімуму для працездатної особи, що встановлена на 1.01 звітного року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 грн. У деяких випадках така пільга нараховується у розмірах 150 % та 200 % від суми пільги [9, ст.6 п.1]. Застосування податкової соціальної пільги було спрямоване на зменшення рівня податкового навантаження на доходи громадян, які залежать не тільки від величини податкових вилучень, але й від їх матеріального достатку і, насамперед, від розміру їхньої заробітної плати.

За нашими розрахунками, фізична особа, до доходу якої застосовується податкова соціальна пільга, після сплати податку має більшу платоспроможність, ніж особа, яка отримала дохід більше першої на 1 грн. В 2004 р. ця різниця при 100 % соціальної пільги була 8,12 грн, при 150 % пільги — 12,12 грн, при 200 % — 16,12 грн; у 2005 р. — відповідно 17,16 грн, 25,67 грн, 34,19 грн; у 2006 р. — 22,88 грн, 34,25 грн, 45,63 грн, у 2007 р. — 30,15 грн, 45,15 грн, 60,15 грн, у 2008 р. — 38,77 грн, 58,08 грн, 77,40 грн, у 2009 р. — 45,52 грн, 68,21 грн, 90,90 грн. Це суперечить принципу платоспроможності, відповідно до якого особи з більшими доходами мають більше сплачувати до бюджету. Крім того, виникає ситуація, коли при отриманні мінімальної заробітної плати та застосуванні соціальної пільги у розмірі 200 % податок з доходів фізичних осіб приймає від'ємне значення — у 2005 р. — -1,02 грн, у 2006 р. — -1,37 грн, у 2007 р. — -1,80 грн, у 2008 р. — -2,32 грн, у 2009 р. — -2,72 грн. У даному випадку можна було б запровадити теорію «від'ємного податку», суть якої зводиться до наступного: податок сплачується тоді, коли отриманий дохід перевищує встановлений мінімальний рівень, і навпаки, виплачується державна допомога, коли дохід падає нижче мінімального рівня. Але в Україні така практика відсутня.

Що стосується податкової соціальної пільги та її впливу на платоспроможність громадян, то проведемо ще деякі підрахунки і визначимо, наскільки зменшиться дохід після оподаткування у осіб, яким ця пільга надається, із врахуванням податкової соціальної пільги (ПСП) у розмірі 100 %, 150 % та 200 % і без неї (табл. 2).

За нашими підрахунками, фізичні особи, що мають право на отримання соціальної пільги, збільшували свій дохід за її рахунок при умові: 100 % пільга — з 8,0 грн (2,07 % прожиткового міні-

муму (ПМ) у 2004 р. до 45,38 грн у 2009 р. (6,78 % ПМ); 150 % пільга — з 11,99 грн (3,10 % ПМ) у 2004 р. до 68,06 грн у 2009 р. (10,17 % ПМ); 200 % пільга — з 15,99 грн (4,137 % ПМ) у 2004 р. до 90,75 грн у 2009 р. (13,57 % ПМ). У громадян, які отримують мінімальну заробітну плату, навіть з урахуванням 200 % пільги, залишається дохід, менший за прожитковий мінімум (0,49 ПМ у 2004 р., 0,56 ПМ у 2005 р., 0,71 ПМ у 2006 р., 0,74 ПМ у 2007 р., 0,79 ПМ у 2008 р., 0,88 ПМ у 2009 р.). Усе це свідчить, що в Україні податкова система спрямована на вирішення фіскальних проблем за рахунок оподаткування навіть тих доходів, які необхідні для забезпечення мінімальних життєвих потреб з одночасним зниженням податкового навантаження на доходи, що мають значний розмір.

Таблиця 2

**ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІЛЬГИ
НА ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ГРОМАДЯН**

Рік	Величина доходу		Співвідношення доходу, який залишився після оподаткування, до прожиткового мінімуму (разів)				Співвідношення різниці між доходом, що залишився після оподаткування при застосуванні ПСП та доходом без застосування ПСП до прожиткового мінімуму (%)		
	<i>Д</i>	<i>Д (грн)</i>	<i>0 % ПСП</i>	<i>100 % ПСП</i>	<i>150 % ПСП</i>	<i>200 % ПСП</i>	<i>100 % ПСП</i>	<i>150 % ПСП</i>	<i>200 % ПСП</i>
2004	МЗП	205	0,45	0,47	0,48	0,49	2,07	3,10	4,13
	Д _п ПСП*	540	1,18	1,20	1,21	1,22	2,07	3,10	4,13
	Д _п ПСП + 1 грн	541	1,18	1,18	1,18	1,18	0,00	0,00	0,00
2005	МЗП	262	0,49	0,53	0,54	0,56	3,76	5,64	7,52
	Д _п ПСП	630	1,17	1,21	1,23	1,25	3,76	5,64	7,52
	Д _п ПС + 1 грн	631	1,18	1,18	1,18	1,18	0,00	0,00	0,00
2006	МЗП	350	0,61	0,66	0,68	0,71	4,71	7,07	9,42
	Д _п ПСП	670	1,17	1,22	1,24	1,26	4,71	7,07	9,42
	Д _п ПС + 1 грн	671	1,17	1,17	1,17	1,17	0,00	0,00	0,00
2007	МЗП	400	0,63	0,69	0,71	0,74	5,71	8,57	11,43
	Д _п ПСП	740	1,16	1,22	1,25	1,28	5,71	8,57	11,43

Закінчення табл. 2

Рік	Величина доходу		Співвідношення доходу, який залишився після оподаткування, до прожиткового мінімуму (разів)				Співвідношення різниці між доходом, що залишився після оподаткування при застосуванні ПСП та доходом без застосування ПСП до прожиткового мінімуму (%)		
	Д	Д (грн)	0 % ПСП	100 % ПСП	150 % ПСП	200 % ПСП	100 % ПСП	150 % ПСП	200 % ПСП
	Д _н ПС +1 грн.	741	1,16	1,16	1,16	1,16	0,00	0,00	0,00
2008	МЗП	515	0,67	0,73	0,76	0,79	6,10	9,15	12,20
	Д _н ПСП	890	1,16	1,22	1,25	1,28	6,10	9,15	12,20
	Д _н ПС + 1 грн	891	1,16	1,16	1,16	1,16	0,00	0,00	0,00
2009	МЗП	605	0,75	0,81	0,85	0,88	6,78	10,17	13,57
	Д _н ПСП	940	1,16	1,23	1,26	1,29	6,78	10,17	10,17
	Д _н ПСП + 1 грн	941	1,16	1,16	1,16	1,16	0,00	0,00	0,00

Джерело: розраховано автором.

* Д_нПСП — максимальний рівень доходу, що дає право на отримання податкової соціальної пільги (розраховується відповідно [9, ст. 6 п. 5 пп. 1])

Методика визначення прожиткового мінімуму в Україні значно відрізняється від методики, що застосовується в розвинених країнах і передбачає визначення прожиткового мінімуму на рівні мінімального біологічного виживання. Згідно законодавства, прожитковий мінімум — це «вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування..., а також мінімального набору непродовольчих товарів... та мінімального набору послуг..., необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [14, ст. 1]. Ця норма задекларована, але, на жаль, має формальний характер, тому що сучасного фактичного розміру прожиткового мінімуму не вистачає навіть на нормальне харчування, не кажучи вже про зазначені вище послуги. В умовах демографічної кризи, коли загострюється проблема відтворення народонаселення, держава має створювати сприятливі умови для підвищення рівня життя громадян. Виходячи з цього, величина неоподаткованого мінімуму доходу

дів громадян обов'язково має бути не нижчою, ніж реальний прожитковий мінімум.

Після 2004 р. у національному законодавстві дефініція «неоподатковуваний мінімум» застосовується виключно лише як норма відповідальності за різноманітні правопорушення на рівні 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого **мінімуму** встановлюється на рівні податкової соціальної пільги [9, ст.22 п.5]. Тобто, величина неоподаткованого мінімуму залишилася вихідною базовою координатою визначення грошових сум з тих чи інших платежів (у тому числі бюджетних), а також штрафних санкцій і стягнень. Це свідчить, що в Україні неоподатковуваний мінімум в інтересах суспільства остаточно втратив своє функціональне соціально-економічне та фінансово-економічне призначення.

Іншою особливістю виступає співвідношення неоднакових рівнів доходів у різних категорій населення. В даному випадку доречно порівняння категорій економічно активного зайнятого і економічно неактивного населення. Насправді, доволі частими є випадки, коли різні трансфертні платежі з соціальної допомоги і пенсії можуть складати суму, що перевищує розмір мінімальної заробітної плати і в її складі величини всіх інших компонент. Подібні види доходів у відповідних категорій громадян не оподатковуються; тоді як продуктивно-трудова доходи можуть бути істотно низькими, а квазі-неоподатковуваний мінімум у вигляді досить специфічної «податкової соціальної пільги» застосовується не до усіх доходів. Це порушує, в цілому, пропорції та критерії перерозподілу суспільних доходів, що, вочевидь, не сприяє зміцненню позицій справедливості й ефективності в механізмі особистого прибуткового оподаткування.

Крім того, не можна забувати, що Україні притаманний високий рівень демографічного зістарення та зменшення природного убутку населення країни, наслідками чого є збільшення демоекономічного навантаження на працездатне населення (та на соціальні статті бюджету), і те, що депопуляційні тенденції та їх незворотність зумовлюватимуть подальше скорочення бази відтворення трудового потенціалу населення в країні [15, с. 197]. Тому, доцільно ввести практику оподаткування значних за розміром соціальних виплат та пенсій з урахуванням неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Для цього необхідно вивчити досвід

ринково розвинутих країн, які у своїй фіскальній практиці застосовують оподаткування таких різновидів доходів. Наприклад, оподаткування пенсії — Греція; оподаткування допомоги по безробіттю — Франція, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, США; Канада, Бельгія, Нідерланди, Бельгія, Норвегія, Італія.

Таким чином, неоподатковуваний мінімум потрібний для встановлення соціальної (фіскальної) справедливості (ефективності): (1) у системі податкових стосунків між громадянами — платниками особистого прибуткового податку та державою як інститутом централізації і перерозподілу суспільних доходів; (2) між різними групами суспільства при розподілі їх доходів.

Аргументовані передумови показують необхідність відчутної модернізації державної політики доходів та реформування системи державних соціальних стандартів, а також модифікації механізму особистого прибуткового оподаткування на підставі впровадження неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

На основі проведеного дослідження можна констатувати такі висновки та внести наступні пропозиції:

— неоподатковуваний мінімум — не другорядний чи додатковий (допоміжний) елемент, а один із найважливіших у системі державних соціальних стандартів, який має виключно фіскальну площину свого застосування та знаходить своє втілення в механізмі особистого прибуткового оподаткування;

— неоподатковуваний мінімум — критерій ідентифікації рівня особистого доходу індивідуума, адекватного реальним суспільним запитам, що дозволяє визначити міру фіскальної та економічної ефективності особистого прибуткового податку, а також й рівень соціальної справедливості механізму особистого прибуткового оподаткування в цілому як окремої специфічної сфери розподільних відносин;

— упровадження неоподаткованого мінімуму є необхідним при оподаткуванні доходів економічно активного зайнятого населення, що дозволить зменшити базу оподаткування кожного платника на суспільно необхідний обсяг доходу та знизити рівень податкового навантаження для низькодохідних категорій громадян;

— при визначенні розміру неоподаткованого мінімуму у доході платника варто враховувати кількість його утриманців. Відповідно до принципу горизонтальної справедливості, особи з однаковим доходом не повинні однаково оподатковуватися, якщо у однієї з них є інші особи на утриманні. Але це завдання довго-

строкового періоду, тому що спочатку необхідно чітко визначити суб'єкт оподаткування. В даному випадку це може бути сім'я чи домогосподарство;

— у випадках, коли трансфертні платежі із соціальної допомоги населенню та пенсій є вищими за прожитковий мінімум, вони також повинні оподатковуватись із врахуванням критерію неоподаткованого мінімуму;

— використання терміну «неоподатковуваний мінімум доходів громадян» для обрахування штрафних санкцій є некоректним та економічно безграмотним. У якості вихідної величини для цього необхідно ввести, натомість, економічно обґрунтований показник як «мінімальний розмір штрафних санкцій»;

— стандарт неоподаткованого мінімуму пропонується встановити на рівні, що не перевищує розмір мінімальної заробітної плати, але й водночас не меншому за прожитковий мінімум. Для цього слід, насамперед, зробити суспільно відповідною систему державних соціальних стандартів. За вимогами Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна плата повинна становити не менше 2,5 прожиткового мінімуму. Відтак, необхідно: (1) запровадити реальний прожитковий мінімум; (2) мінімальну заробітну плату встановити на рівні хоча б 2-х прожиткових мінімумів; (3) а неоподатковуваний мінімум, можливо, — на рівні 1,5 прожиткового мінімуму.

Література

1. *Сисмонди Ж.* Новые начала политэкономии. — М.: Соцэкгиз, 16 Тип-фия треста полиграфкнига, 1937. — 306 с.

2. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. та ін. — К.: НДФІ, 2006. — 320 с.

3. *Лекарь С.* Оподаткування доходів фізичних осіб та шляхи його вдосконалення / С. Лекарь // Вісник податкової служби України. — 2001. — № 40. — С. 37—39.

4. *Мартиненко В. П.* Основні напрями розвитку оподаткування доходів фізичних осіб / В. П. Мартиненко // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. — 2008. — Випуск 5 (84). — С. 70—73.

5. *Корнус В. Г.* Удосконалення прибуткового оподаткування громадян в Україні / В. Г. Корнус // Фінанси України. — 2005. — № 10. — С. 19—27.

6. *Швабій К. І.* Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики: [монографія] / Костянтин Іванович Швабій. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. — 296 с.

7. Горобінська І. В. Аналіз податкового навантаження та його вплив на динаміку ділової активності / І. В. Горобінська // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 10 (40). — С. 26—32.
8. Закон України «Про систему оподаткування» № 1251-ХІІ від 25.06.91 р. (зі змінами та доповненнями).
9. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889-IV від 22.05.2003 р.
10. Мандибура В. Тіньова складова життєвого рівня населення України / В. Мандибура // Аспекти праці. — 1999. — № 5. — С. 32—38.
11. Черник Д. Г. Применение налоговых льгот по налогу на доходы физических лиц / Д. Г. Черник // Финансы. — 2007. — № 1. — С. 33—37.
12. Connolly S., Munro A. Economics of the Public Sector. — Harlow, England: Pearson Education, 1999. — 515 p.
13. Славкова А. А. Фінансові важелі суспільного розвитку в Україні: прожитковий мінімум доходів громадян / А. А. Славкова // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. Вип. 3 (16): Економічні науки. — Чернівці: Технодрук, 2009. — С. 153—178.
14. Закон України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р.
15. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та [ін.] — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2010 р.

УДК 336.7

І. В. Шамова

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАЦІЙ ІСЛАМСЬКИХ БАНКІВ

Статья посвящена изучению специфики работы исламских банков, которая состоит в том, что в соответствии с учением Корана они не могут брать процентов по ссудам. Выход из положения найден в перепродаже недвижимости в рассрочку или участии в капитале.

The article is devoted the study of specific of work of islam banks, which consists of that in accordance with the studies of Koran they can not take percents on loans. A way out of situation is found in resale the real estate by installments or participating in a capital.